Gammal i Folkhemmet

Nordiska Museets texter

Gammal i folkhemmet

Efter andra världskriget var Sveriges befolkning äldre än i många andra länder i Europa. Medan de krigförande ländernas aktiva årskullar tunnades ut var svenskarna relativt opåverkade av kriget ur demografisk synpunkt. I slutet av 1945 var Sveriges folkmängd 6 700 000 svenskar, av dessa var drygt 400 000 över 70 år.

Äldre par i Gällivare, 1943. Foto: Ernst Manker, © Nordiska museet

Äldre på landsbygden och i staden

1945 bodde hälften av svenskarna i glesbygd. Många äldre bodde tillsammans med sina barn i samma hushåll. Generationerna hade ömsesidigt utbyte av varandra i ett nätverk av ömsesidiga förpliktelser. De yngre tog hand om sina föräldrar när de blev gamla och fick i gengäld hjälp på gården. Morfar/farfar hjälpte till med gårdens produktion, mormor/farmor skötte barnpassning och olika typer av hushållsarbete, exempelvis lagning av kläder, hemsömnad, tvättning, städning, bakning, matlagning och konservering. Genom sina erfarenheter tillförde de gamla ovärderlig kunskap till sina vuxna barn.

Introduktionen av nya produktionstekniker under efterkrigstiden gjorde gamla människors erfarenheter av äldre teknik onödig. Den unge bonden hade inte längre samma nytta av den gamla förälderns kunskaper. Kvarboende gamla kom alltmer att utgöra en kostnad för den unga familjen.

Under 1940-talet började en utflyttning från landet in till städerna. Många småjordbruk försvann och färre människor blev sysselsatta inom jordbruket. Majoriteten av de utflyttande var unga yrkesverksamma som lämnade jordbruket för lönearbeten inne i städerna. Kvar på landet blev många gamla. Utflyttningen från landsbygden gjorde att de geografiska avstånden mellan generationerna och familjemedlemmarna ökade.

Foto: Norrlandsbild Sundsvalls museum

I städerna var det svår bostadsbrist och trångboddheten var stor. Vatten måste ofta hämtas ute på gården, tre fjärdedelar av alla svenska bostäder saknade dusch och badkar 1945. Många var utan elektricitet och få hade bil. I den typiska stadsmiljön bands inte hemmen i hyreshusen samman genom traditioner om grannhjälp. Genom moderniseringen av Sverige försvagades de sociala nätverken och det blev allt svårare att **få hjälp från släkt och grannar.** När andelen åldringar som bodde kvar hos sina barn minskade ökade kravet på det offentligas ansvar för omsorgen om de äldre.

Pensionerna

De som var äldre under 1940-talet kunde kvittera ut folkpension från 67-års ålder. Folkpensionen uppgick vid mitten av 1940-talet till 60kr/månaden. Då medellivslängden 1945 bara var 68 år för män och 71 år för kvinnor blev det inte så många pensionsår för de flesta. (Men redan i början av 1950-talet hade medellivslängden ökat med drygt tio år.)

Foto: Lundh, Gunnar

Nordiska museet

Foto: Norrlandsbild Sundsvalls museum

Foto: Norrlandsbild Sundsvalls museum

Folkpensionerna reformerades och höjdes 1948 till en nivå som skulle göra det möjligt för pensionärer att klara sig oberoende av släktens godtycke och fattigvård. Folkpensionen blev en rättighet för alla svenskar och utdelades utan inkomstprövning. Vid sidan av den allmänna folkpensionen infördes änkepension till kvinnor som blivit änkor efter 55-års ålder och hustrutillägg till kvinnor över 60 år när maken pensionerades. På orter med högre bostadskostnader fick pensionärer rätt till kommunala bostadstillägg.

Foto: Holmén, Erik

Pensionärshem, ålderdomshem och hemhjälp

Bakom folkpensionsreformen (1913) och utvecklingen av ålderdomshemmen under 1940-talet låg ovanligt stora överlevande barnkullar från slutet av 1800-talet, emigration av unga människor i 20-års åldern efter sekelskiftet 1900, industrialiseringen och inflyttningen till städerna.

CAFE
Cykelaffär
och
Reparationsverkstad

När arbetskraftens geografiska rörlighet ökade fick vuxna barn svårt att ta hand om sina gamla föräldrar och kommunernas ansvar för oförsörjda åldringar ökade. Initiativet till separationen mellan äldre människor och deras vuxna barn låg under 1940- och 1950-talet hos de yngre och det kunde bli slitningar mellan generationerna. Flera av sagesmännen i ULMA:s frågelista (M 18: De gamla) framhåller att det var barnens hårdhet som tvingade de gamla till ålderdomshemmen.

Foto: Renström, Georg

Nordiska museet

Gamla människor kunde under 1940-talet välja att flytta till de pensionärshem som var uppförda med hjälp av statsbidrag. Genom subventionerade hyror fick folkpensionärerna hjälp att klara sitt uppehälle. Pensionärshemmen hade dock ingen vård eller omsorg kopplade till sig. Långt in på 1930-talet hade äldreboenden bestått av de fattigare samhällsklasserna, och de var då enligt lag bara avsedda för de som var i behov av fattigvård.

Foto: Liljeroth, Erik

SCANDINAVIAN
GL 000787

Under 1940-talet arbetade socialminister Gustav Möller med en reformering av de gamla ålderdomshemmen för att lyfta bort dem ur fattigvården och i stället göra dem till inackorderingshem för åldringar i behov av vård och omsorg. Dessa kommunala ålderdomshem skulle vara skilda från fattighusen. På ålderdomshem skulle äldre få trygghet och god vård. Många ålderdomshem fick denna nya inriktning, men någon lag lyckades inte Gustav Möller genomdriva.

Foto: Norrlandsbild

Sundsvalls museum

Till en början hade många äldre en negativ inställning till ålderdomshem, då anstaltsboende associerades med fattigvården. ”Men trots allt som göres för deras trevnad därstädes, hysa de gamla motvilja att komma dit” (ULMA 15422, Dalarna, Sollerön 1941).

Under 1940-talet skedde en social förskjutning på ålderdomshemmen då också de högre samhällsklasserna började utnyttja deras service. Attityden till ålderdomshem förändrades efter hand (men ålderdomshem verkar inte ha blivit allmänt accepterat som ett fullgott boendealternativ för äldre förrän under 1960-talet).

TIVOLI

Eländet på ålderdomshem och fattigstugor skildrades av bland andra författaren Ivar Lo-Johansson i radioprogrammet Ålderdoms-Sverige 1949. Lo-Johansson talade mot ålderdomshemmen och för en ny form av äldreomsorg - hjälp i hemmet. Enligt Lo-Johansson var det ett övergrepp mot de gamla att slita loss dem ur deras invanda miljö och sätta dem på hem präglade av ”förmyndarmentalitet, tristess, passivitet och berövat människovärde”. De gamla borde istället kunna få hjälp och tillsyn i hemmet.

Påverkad av den pågående debatten utfärdade Socialstyrelsen de första direktiven för hemtjänst för gamla 1952. Hemhjälp för bland annat äldre var ingen fullständig nyhet utan fanns som alternativ i bland annat Röda Korsets regi. Verksamheten bedrevs dock i så liten skala att den inte var tillgänglig för alla äldre.

Vardagsliv

Äldre människor hade traditionellt hög arbetsmoral, det var viktigt att arbeta och vara nyttig. Förutom de sysslor som nämns på första sidan i denna rapport tyckte många äldre kvinnor om att handarbeta, lyssna på radio, läsa veckotidningar och umgås och dricka kaffe med sina vänner. I veckotidningen Husmodern fanns under 1940-talet ett stående inslag med mönster och beskrivningar under rubriken ”Mormor stickar åt barnbarnen”. Radiolyssnande var populärt, det fanns ingen TV och fram till 1955 bara en radiokanal. Populära program var bland annat nyheterna, andakten och Frukostklubben. Uppskattade kändisar var Edvard Persson, Stig Järrel, Jussi Björling, Folke Bernadotte, Sigge Fürst med flera. Thore Ehrlings orkester spelade ofta i radio och var därmed tillgänglig för alla.

Flera varor var ransonerade ännu under 1940-talets andra hälft. Kaffe, te och kakao, som varit fria efter kriget ransoneras igen 1947, bröd, mjöl och korn (upphör 1948), smör, fläsk, kött, socker, tvätt- och rengöringsmedel (tvål, såpa m.m.) (upphävdes 1949). Om den äldre generationen i Folkhemsfamiljen på museet bor kvar på landet medan den yngre familjen flyttat in till staden, kan mormor och morfar förse stadsfamiljen med mat genom att skicka exempelvis mjöl, bröd, smör, kött eller fläsk till sina barn.

Smells like Hell

”Surströming”

Fermented fish is an old staple in European cuisines. The oldest archeological findings of fish fermentation are 9,200 years old and from the south of today's Swede

The Baltic herring, known as strömming in Swedish, is smaller than the Atlantic herring, found in the North Sea.

Ur dagens perspektiv verkar människor ha åldrats fortare förr än i dag. 1940-talets 50-åring, sittande i länsstol omgiven av ett hav av blommor, uppfattas som en betydligt äldre människa än en 50-åring 2011, som fortfarande (vill) ses som relativt ung. Synen på ålder under olika tider torde till en del sammanhänga med den kortare livslängden och kanske också med ett hårdare och mera slitsamt liv. Människor kan också uppfattas som gamla/gammalmodiga genom att de inte tagit till sig alla nyheter i samhället. De flesta människor bär med sig sin barndoms och yrkesaktiva tids upplevelser och uppfattningar in i ålderdomen. Många gamla är därför konservativa och har mindre intresse och förmåga att ta till sig och tillgodogöra sig nya intryck än yngre människor. Att leva litet mera i det förgångna beror dock mer på kulturella faktorer, som uppfostran och erfarenheter, än på åldrandet i sig.